

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет права, публічного управління та національної безпеки
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Козел Тетяна Анатоліївна

УДК 159.922.7:159.923

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Психологічні умови активізації особистісних ресурсів
у підлітковому віці

Спеціальність 053 «Психологія»

ОПП «Практична психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістра психології.
Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Т. А. Козел

Керівник роботи:

Потапчук Євген Михайлович
професор кафедри психології

Житомир – 2025

Висновок кафедри психології

за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри

№ _____ від «___» _____ 20__ року

Завідувач кафедри _____

(науковий ступінь, вчене звання) (підпис) (науковий ступінь, вчене звання)**Результати захисту кваліфікаційної роботи**Здобувач вищої освіти _____ захистив (ла)
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання) (підпис) (прізвище ,ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Козел Т. А. Психологічні умови активізації особистісних ресурсів у підлітковому віці. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 053 – Психологія. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

Дане дослідження присвячене актуальній проблемі розкриття потенціалу особистості у критичний період онтогенезу – підлітковому віці. Робота спрямована на вивчення психологічних механізмів та умов, що забезпечують ефективну мобілізацію внутрішніх ресурсів підлітка для подолання кризових ситуацій та забезпечення гармонійного розвитку. У теоретичній частині проаналізовано сучасні підходи до розуміння особистісних ресурсів у вітчизняній та зарубіжній психології, виокремлено їх структуру у підлітковому віці. Емпірична частина включає діагностичний та формувальний етапи. На основі кореляційного аналізу даних, отриманих від вибірки у 60 підлітків, встановлено зв'язок між рівнем розвитку ресурсів (емоційний інтелект, резилієнтність, внутрішній локус контролю) та показниками психологічного благополуччя. Головним результатом роботи є розроблена та апробована авторська модель активізації особистісних ресурсів, яка інтегрує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Модель реалізовано у вигляді тренінгової програми, ефективність якої доведено за допомогою констатувального та контрольного експериментів. Отримані дані свідчать про статистично значуще підвищення рівня життєстійкості, саморегуляції та соціальної компетентності у учасників експериментальної групи.

Ключові слова: психологічні ресурси, підлітки, активізація, модель, резилієнтність, тренінг, емпіричне дослідження.

ANNOTATION

Kozel T. Psychological conditions for activating personal resources in adolescence. – Qualification work in the form of a manuscript.

Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 053 – Psychology. – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

This study is devoted to the urgent problem of revealing the potential of the individual in the critical period of ontogenesis - adolescence. The work is aimed at studying the psychological mechanisms and conditions that ensure the effective mobilization of the internal resources of the adolescent to overcome crisis situations and ensure harmonious development. The theoretical part analyzes modern approaches to understanding personal resources in domestic and foreign psychology, and their structure in adolescence is highlighted. The empirical part includes diagnostic and formative stages. Based on the correlation analysis of data obtained from a sample of N adolescents, a relationship between the level of resource development (emotional intelligence, resilience, internal locus of control) and indicators of psychological well-being is established. The main result of the work is the developed and tested author's model of activating personal resources, which integrates cognitive, emotional and behavioral components. The model was implemented as a training program, the effectiveness of which was proven by means of ascertaining and control experiments. The obtained data indicate a statistically significant increase in the level of resilience, self-regulation and social competence in the participants of the experimental group.

Keywords: psychological resources, adolescents, activation, model, resilience, training, empirical research.

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ АКТИВІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	
1.1. Поняття та структура особистісних ресурсів	
1.2. Особливості розвитку особистісних ресурсів у підлітковому віці	
1.3. Психологічні умови активізації особистісних ресурсів	
Висновки до розділу 1	
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ АКТИВІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	
2.1. Методи та організація експериментального дослідження	
2.2. Аналіз психологічних умов для активізації особистісних ресурсів підлітків.	
Висновки до розділу 2	
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО АКТИВІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ ПІДЛІТКІВ	
3.1. Методики по розвитку внутрішніх ресурсів	
3.2. Програма для активізації особистісного потенціалу	
Висновки до розділу 3	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Підлітковий вік — це період найбільшої складності та суперечливості у розвитку особистості. Саме в цей час відбувається становлення ідентичності, формування ціннісних орієнтацій, пошук власного місця у світі. Підлітки переживають кризу дорослішання, відчувають гостру потребу у самоствердженні, водночас стикаючись із внутрішніми сумнівами та зовнішніми викликами.

Сьогодні ця складність набуває особливо драматичного характеру. Українські підлітки живуть у реаліях війни — повномасштабного вторгнення, що стало найсерйознішим випробуванням для всієї нації. Війна руйнує звичні соціальні зв'язки, створює атмосферу невизначеності та небезпеки, посилює психологічний тиск на молодь. У цих умовах особистісні ресурси підлітків — їхня внутрішня сила, здатність до саморегуляції, емоційна стійкість, мотивація та комунікативні навички — стають не просто важливими, а життєвонеобхідними.

Проблема активізації особистісних ресурсів у підлітковому віці є надзвичайно актуальною, адже саме вони визначають здатність молодої людини долати кризові ситуації, адаптуватися до нових умов, зберігати психологічне здоров'я та знаходити сенс у майбутньому. В умовах війни ці ресурси виступають фундаментом виживання, стійкості та розвитку.

У психології питання активізації особистісного потенціалу підлітків почало досліджуватись з початку ХХ століття. І зазнало еволюційного процесу. Багато науковців зробили фундаментальний внесок, створивши теоретичну базу для сучасних досліджень у цій галузі. Серед них Альфред Адлер, Карл Роджерс, Ерік Еріксон, Стівен Хобфолл, Сальваторе Мадді, Нассім Талеб та інші. Сучасні підходи до активізації особистісного потенціалу не заперечують класичні теорії, а пропонують більш динамічні та вимірювальні моделі.

Мета дослідження: теоретико-експериментальне обґрунтування та визначення психологічних умов активізації особистісних ресурсів у підлітковому віці.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми активізації особистісних ресурсів у підлітковому віці.
2. Визначити психологічні чинники, що впливають на формування та розвиток внутрішніх ресурсів підлітків.
3. Провести емпіричне дослідження особливостей активізації особистісних ресурсів у підлітковому віці.
4. Розробити та апробувати програму психологічної підтримки, спрямовану на розвиток комунікативних та соціальних навичок підлітків.

Об'єкт дослідження: процес формування та розвитку особистісних ресурсів у підлітковому віці.

Предмет дослідження: психологічні умови активізації особистісних ресурсів у підлітковому віці.

Гіпотеза дослідження – чи можлива активізація особистісних ресурсів у підлітковому віці за умови створення психологічного середовища, що забезпечує розвиток самооцінки, мотивації, емоційної стійкості та комунікативних здібностей, а також підтримку з боку значущих дорослих і ровесників.

Наукова новизна відбувається у тому, що досліджується активізація особистісних ресурсів підлітків в умовах війни. Розроблено програму психологічної підтримки, спрямовану на розвиток життєстійкості та комунікативних навичок підлітків.

Практична значущість полягає у тому, що результати дослідження можуть бути використані практичними психологами, педагогами та соціальними працівниками у роботі з підлітками, а запропоновані рекомендації можуть стати основою для створення освітніх та соціальних програм підтримки молоді в умовах кризових ситуацій. Також розроблена програма розвитку особистісних ресурсів може бути впроваджена у діяльність благодійних організацій, центрів психологічної допомоги та навчальних закладів.

Теоретико-методологічна основа дослідження ґрунтується на положеннях про розвиток психіки та особистості, концепціях соціалізації та становлення ідентичності (Е. Еріксон, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко), теорії збереження ресурсів С. Хобфолла, концепції життєстійкості С. Мадді [6Помилка! Джерело посилання не знайдено.], гуманістичній психології К. Роджерса [8Помилка! Джерело посилання не знайдено.] та ієрархії потреб А. Маслоу [9Помилка! Джерело посилання не знайдено.] , а також когнітивній теорії розвитку Ж. Піаже [10Помилка! Джерело посилання не знайдено.] й соціально-психологічних підходах А. Адлера [11Помилка! Джерело посилання не знайдено.].

Апробація результатів дослідження. Теоретико-емпіричні результати дослідження впливу психологічних чинників на активізацію особистісних ресурсів підлітків висвітлено у тезах: «Життєстійкість особистості як психологічний ресурс», «Теоретичні основи дослідження ресурсів особистості в підлітковому віці», «Результати емпіричного дослідження на виявлення активізації психологічних чинників у підлітків» XI Міжнародна науково-практична конференція “GLOBAL TRENDS IN SCIENCE AND EDUCATION”, 17-19.11.2025, Київ, Україна.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, основного матеріалу (3 розділи) та висновків. Текст кваліфікаційної роботи містить 3 таблиць і 2 рисунки, список літератури охоплює 32 джерела. Загальний обсяг роботи складає 45 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ АКТИВІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

1.1. Поняття та структура особистісних ресурсів

Поняття «особистісні ресурси» у сучасній психології є багатограним і використовується для позначення внутрішніх та зовнішніх можливостей людини, які забезпечують її здатність долати труднощі, адаптуватися до змін та реалізовувати власний потенціал. Це поняття має інтегративний характер і поєднує когнітивні, емоційні, мотиваційні та соціальні складові. У класичній психології термін «ресурси» довгий час використовувався переважно у контексті фізіології та медицини, де він означав запас сил організму. Лише у другій половині ХХ століття поняття «особистісні ресурси» почало активно застосовуватися у психології. Вагомий внесок у його розвиток зробили представники гуманістичної психології (К. Роджерс, А. Маслоу), які наголошували на внутрішньому потенціалі людини та її здатності до самоактуалізації. Карл Роджерс [8Помилка! Джерело посилання не знайдено.] розробив теорію особистості, суть якої полягає в тому, що існує якась система понять, в якій люди створюють і змінюють власні уявлення про оточуючих і про себе. Головна ідея – цінність і унікальність людської особистості, розвиток творчого Я, спрямування у майбутнє.

У сучасній науковій літературі особистісні ресурси розглядаються як система, що забезпечує життєстійкість та адаптивність особистості. С. Хобфолл [5Помилка! Джерело посилання не знайдено.] у своїй теорії збереження ресурсів підкреслює, що ресурси є ключовим чинником подолання стресу: їх втрата призводить до психологічної кризи, а накопичення — до розвитку та стійкості.

До внутрішніх ресурсів належать:

1. Самооцінка, яка визначає рівень впевненості у власних силах та здатність приймати себе. Адекватна самооцінка є фундаментом для формування інших ресурсів.
2. Мотивація – це прагнення досягати цілей, навчатися, саморозвиватися. У підлітковому віці мотивація часто формується під впливом соціальних груп та значущих дорослих.
3. Емоційна стійкість - здатність контролювати емоції та зберігати рівновагу у стресових ситуаціях. Вона особливо важлива в умовах війни, коли підлітки стикаються з травматичними переживаннями.
4. Комунікативні навички - уміння взаємодіяти з іншими, будувати конструктивні стосунки, вирішувати конфлікти.
5. Саморегуляція - здатність керувати власною поведінкою та емоціями, що забезпечує адаптацію до змін.

Зовнішні ресурси — це ті умови та підтримка, які людина отримує від соціального середовища:

1. Сім'я створює емоційну підтримку та прийняття з боку батьків, адже це є ключовим чинником розвитку внутрішніх ресурсів.
2. Ровесники формують відчуття приналежності та значущості.
3. Освітнє середовище, такі як школа та позашкільні інституції створюють умови для розвитку здібностей та соціальних навичок.
4. Соціальне середовище - благодійні організації, психологічні центри, громадські ініціативи можуть компенсувати дефіцит сімейної чи соціальної підтримки.

Соціальні ресурси надзвичайно потужні, особливо під час війни в Україні, вміння будувати, підтримувати та поглиблювати стосунки, комунікувати, працювати в команді, знаходити корисні зв'язки та знайомства, бути членом різних професійних і громадських організацій – ці навички активізують розвиток особистісного потенціалу, формують і підтримують життестійкість.

Мета-ресурси – це здатність ефективно використовувати всі свої наявні ресурси, вміння їх відновлювати, поповнювати та розділяти, швидко

перебудовуватись, безперервно вдосконалювати себе та свої навички, вміння вчитися.

Психологічно здорова та стійка особистість характеризується збалансованістю і достатнім рівнем розвитку ресурсів у більшості секторів власного розвитку, а також вмінням ними управляти. Постійна робота над собою – це, по суті, стратегічне інвестування в розвиток своїх особистісних ресурсів.

Особистісні ресурси не існують ізольовано. Вони взаємопов'язані та формують цілісну систему. Наприклад, висока самооцінка сприяє розвитку мотивації, а комунікативні навички підтримують емоційну стійкість. У підлітковому віці ця система є особливо вразливою, але водночас має великий потенціал для розвитку.

В умовах війни та соціальної нестабільності особистісні ресурси набувають особливого значення. Вони стають фундаментом виживання, психологічної стійкості та здатності підлітків адаптуватися до нових реалій. Саме тому дослідження їх структури та умов активізації є надзвичайно актуальним.

1.2. Особливості розвитку особистісних ресурсів у підлітковому віці

Підлітковий вік є одним із найбільш складних і суперечливих періодів онтогенезу. Він характеризується інтенсивними змінами у фізіологічній, когнітивній, емоційній та соціальній сферах. Саме в цей час відбувається становлення ідентичності, формування ціннісних орієнтацій та розвиток внутрішніх ресурсів, які визначають здатність особистості долати труднощі та адаптуватися до нових умов.

Згідно з концепцією Е. Еріксона [4**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**], підлітковий вік є кризою ідентичності, коли молода людина намагається відповісти на питання «Хто я?» та «Яким буде моє майбутнє?». Успішне подолання цієї кризи забезпечує формування цілісного «Я-образу» та внутрішньої стійкості. Підліток намагається осмислити себе в різних вимірах: професійному, ідеологічному, моральному, гендерному, тілесному. Тілесна

ідентичність набуває особливого значення через бурхливі зміни у фізичному стані, що потребують прийняття нового зовнішнього вигляду. Таким чином, розвинений ресурс ідентичності – це інтегроване відчуття себе, що дає опору в стресових ситуаціях та визначає життєвий шлях. Невирішеність кризи може призвести до розгубленості, низької самооцінки та труднощів у соціалізації.

Ж. Піаже [10 **Помилка! Джерело посилання не знайдено.**] підкреслював, що у підлітковому віці формується стадія формальних операцій — здатність до абстрактного мислення, гіпотетико-дедуктивних міркувань та рефлексії. Це дозволяє підліткам усвідомлювати власні цінності, аналізувати життєві ситуації та будувати плани на майбутнє. Це створює нейрофізіологічну основу для таких ресурсів як рефлексія та стратегічне планування. Однак розвиток мозку йде нерівномірно: системи, відповідальні за емоції та пошук нових відчуттів (лімбічна система), дозрівають раніше префронтальної кори, відповідальної за самоконтроль і прийняття рішень. Ця дисинхронія обумовлює схильність до ризикованої поведінки та емоційну нестабільність, що є викликом для вольових ресурсів. Когнітивний розвиток є важливою умовою активізації особистісних ресурсів, адже він забезпечує здатність до саморефлексії та саморегуляції.

Підлітковий вік супроводжується підвищеною емоційною чутливістю та нестабільністю. Часті коливання настрою, схильність до афективних реакцій та переживання внутрішніх конфліктів потребують розвитку емоційної стійкості. Важливим ресурсом стає здатність до самоконтролю та регуляції емоцій, що дозволяє уникати імпульсивних дій та конструктивно вирішувати конфлікти.

Соціальне середовище відіграє ключову роль у розвитку ресурсів підлітка. Рівесники стають значущими іншими, формуючи відчуття приналежності та соціальної підтримки. Водночас негативні впливи (булінг, соціальна ізоляція) можуть руйнувати внутрішні ресурси. Важливим чинником є також сім'я, яка забезпечує базову підтримку та формує ціннісні орієнтації. Але відбувається закономірне відокремлення (сепарація) та перехід від односторонньої залежності до більш рівноправних відносин. Батьки залишаються важливим джерелом емоційної підтримки та безпеки, однак їхня роль зміщується, надається більша

автономія діями і вибору підлітка. Гнучка позиція батьків, що поєднує підтримку та розумне делегування відповідальності, є критично важливим фактором розвитку в підлітка ресурсів самостійності та внутрішнього локусу контролю.

Група однолітків стає головним «полігоном» для соціального експерименту, вироблення навичок спілкування, отримання підтримки та формування соціальної ідентичності. Ці відносини є потужним ресурсом соціальної підтримки. Однак одночасно тиск групи може і обмежувати автономію та сприяти проблемній поведінці.

У мотиваційній сфері відбувається кардинальна перебудова. На зміну дитячим інтересам приходить потреба у самоствердженні, прагненні «бути і вважатися дорослим». Ведучою діяльністю стає спілкування з однолітками, через яке задовольняється потреба в приналежності, визнанні та формуванні власної системи цінностей. Згідно з Л.С. Виготським, після негативної фази (згортання старих інтересів) настає позитивна, коли формуються стійкі пізнавальні інтереси, світогляди та з'являються нові мрії про майбутнє. Це формує потужний ресурс – ціннісно-сміслову основу особистості.

Особливістю сучасного розвитку українських підлітків є життя в умовах війни. Травматичні переживання, невизначеність майбутнього, втрати близьких та вимушене переселення створюють додаткові виклики. У цих умовах особистісні ресурси стають фундаментом виживання та адаптації. Психологічна підтримка, соціальна згуртованість та розвиток життєстійкості набувають особливого значення.

1.3. Психологічні умови активізації особистісних ресурсів

Активізація особистісних ресурсів у підлітковому віці можлива лише за наявності певних психологічних умов, які забезпечують гармонійний розвиток особистості та її здатність долати труднощі. Вона не відбувається автоматично, а потребує специфічного середовища.

Фундаментальною умовою є відчуття психологічної безпеки, прийняття та довіри, можливість вибору, відчуття авторства своїх ідей та відповідальність за власні дії. Створення оптимальних викликів, конструктивний зворотній зв'язок активізують ресурси навчання, наполегливості та досягнення.

Позитивні стосунки з батьками, педагогами та ровесниками створюють відчуття безпеки та прийняття. Соціальна підтримка є одним із найважливіших чинників активізації ресурсів, адже вона формує впевненість у власних силах та мотивацію до розвитку.

Атмосфера довіри та відкритості сприяє формуванню адекватної самооцінки та мотивації. Безпечне середовище дозволяє підліткам експериментувати, робити помилки та вчитися на них без страху осуду. Найкращим прикладом для цього є створення творчого середовища, де підлітки можуть експериментувати, втілювати у життя власні проекти та ідеї, відтворювати образи та будувати нові моделі, при цьому помилятися і рухатись далі.

Згідно з концепцією Сальваторе Мадді, життестійкість складається з трьох компонентів: залученість, контроль та прийняття виклику. Його дослідження є фундаментальними для розуміння, чому деякі люди успішно долають стрес та кризи, тоді як інші руйнуються під тиском. Життестійкість – особистісна риса, яка дозволяє перетворювати стресові ситуації та життєві події на можливості для свого росту. Це не просто стійкість – це сила перетворень. Вона забезпечує здатність сприймати труднощі як можливості для розвитку, а не як загрози. Для вимірювання розроблено спеціальні тести та створено програми розвитку, які допомагають людям розвивати установки залученості, контролю та прийняття викликів.

Стівен Хобфолл [5**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**] у своїй теорії «Збереження ресурсів» підкреслює, що людина прагне зберігати та накопичувати ресурси. Втрата ресурсів призводить до стресу, а їх активізація можлива через соціальну підтримку та розвиток внутрішніх здібностей. На відміну від дорослих, у підлітків тільки формуються особистісні ресурси

(самооцінка, ідентичність), соціальний статус нестабільний, а енергія часто витрачається на інтенсивне навчання та соціалізацію. Загроза втрати ресурсів для них повсюду – провал на іспиті, конфлікт з друзями, невизначеність у майбутньому. Тому вміння активізувати свої ресурси для особистісного росту і розвитку надзвичайно важлива.

Абрахам Маслоу [9**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**] наголошували на значенні самоактуалізації та внутрішньої свободи. Для активізації особистісних ресурсів необхідно враховувати забезпечення базових потреб. Сучасна психологія переосмислює теорію Маслоу, особливо, в умовах життя в Україні базові потреби набувають гнучкого і динамічного характеру, а творчість можлива навіть у складних умовах.

Цікавою є теорія резильєнтності, цей термін застосував Норман Гармезі [19**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**] . У 1970-х роках він вивчав дітей з високим ризиком психічних розладів, але з хорошими показниками адаптації. Саме його робота заклала методологічну основу - вивчати не патологію, а захисні фактори і сильні сторони. І саме підтримка дорослих – є ключовою умовою для активізації внутрішньої стійкості підлітка у стресовій ситуації.

Концепція антикрихкості Нассіма Талеба - це створення «дозованого стресу» та безпечного простору для експериментів і помилок, що призводить до зміцнення, формування внутрішнього стержня та стійкості до життєвих викликів. Ці ресурси не формуються самі собою – для цього потрібні спеціальні умови і середовище.

Штучний інтелект (ШІ) відкриває нові можливості для підтримки психологічного розвитку та активізації особистісних ресурсів у підлітків, діючи як доповнення до традиційних методів. Його роль можна розглядати через призму практичного застосування.

- Персоналізовані рекомендації: аналізуючи дані (наприклад, моделі поведінки, успішність виконання завдань), ШІ може адаптувати

контент і складність вправ, пропонуючи оптимальний рівень виклику для розвитку саморегуляції та самомотивації.

- Моніторинг прогресу: системи можуть відстежувати довгострокові зміни в психічному стані та поведінці, допомагаючи виявляти тривожні тенденції або, навпаки, позитивну динаміку.
- Тренінги на основі ШІ: інтерактивні чат-боти чи симуляції можуть безпечно тренувати соціальні навички, техніки вирішення конфліктів або когнітивно-поведінкові стратегії, надаючи миттєвий зворотний зв'язок.
- Розвиток метакогнітивних навичок: ШІ може спонукати підлітків до рефлексії, ставлячи уточнюючі питання або допомагаючи аналізувати власні думки та емоції.

Таким чином, ШІ можна презентувати як перспективний та потужний допоміжний інструмент для створення персоналізованих, доступних та інтерактивних умов, що сприяють активізації особистісних ресурсів у підлітковому віці. І підлітки все частіше використовують цей інструмент для організації свого життя.

Процес активізації має свої механізми:

1. Механізм компенсації – коли при слабкості одного ресурсу активізуються інші (наприклад, при відсутності знань – активізується ресурс соціальних зв'язків для пошуку інформації);
2. Механізм синергії – один ресурс запускає інший (активізація цілепокладання запускає планування, що у свою чергу потребує самоконтролю)

Головними перешкодами є:

- 1) Висока тривожність і відчуття загрози. Це блокує доступ до когнітивних ресурсів (знижується якість мислення) та зосереджується увага на захисті себе і своїх кордонів.

- 2) Вивчена безпорадність - переконання, що дії не впливають на результат, призводить до відмови від спроб мобілізувати будь-які ресурси.
- 3) Несформованість ідентичності та ціннісна дифузія – ускладнює постановку значущих цілей, що є мотиватором для активізації.
- 4) Токсичне соціальне середовище - хронічна і паталогічна критика, контроль, ігнорування потреб блокує розвиток автономії, компетентності та приналежності.

Висновок до розділу 1

Теоретичний аналіз показує, що активізація особистісних ресурсів у підлітковому віці є багатофакторним процесом, який залежить від внутрішніх характеристик особистості та зовнішніх соціально-психологічних умов. Але цей процес вимагає особливого ставлення зі сторони дорослих, бо саме через створення зовнішнього підтримуючого середовища, що забезпечує безпеку, поважає автономію, створює виклики для компетентності та підтримує приналежність активізуються особистісні ресурси підлітка. Внутрішньою рушійною силою виступає розвинена самосвідомість, яка дозволяє ідентифікувати ресурси, задавати орієнтацію на розвиток самоефективності та забезпечує впевненість у своїх силах. Психолого-педагогічна робота має бути спрямована саме на формування цих умов, що перетворюють потенційний психологічний капітал особистості на реальний інструмент для успішної адаптації та розвитку.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ АКТИВІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2.1. Методи та організація експериментального дослідження

Метою емпіричного дослідження було визначення психологічних умов, що сприяють активізації особистісних ресурсів у підлітковому віці, а також перевірка ефективності спеціально розробленої програми психологічної підтримки. Завдання дослідження включали:

- діагностику рівня розвитку основних особистісних ресурсів (самооцінки, мотивації, емоційної стійкості, комунікативних навичок);
- аналіз впливу соціальних та психологічних чинників на активізацію ресурсів;
- апробацію програми формувального експерименту;
- оцінку змін у рівні розвитку ресурсів після впровадження програми.

Дослідження проводилося на базі благодійного фонду «Карітас Україна» у місті Житомир, який здійснює соціально-психологічну підтримку дітей та молоді, що постраждали від війни.

До вибірки увійшло 60 осіб віком від 15 до 22 років. Серед них:

- учні старших класів загальноосвітніх шкіл;
- студенти коледжів та університетів;
- молодь із сімей, що постраждали від війни, внутрішньо переміщені особи.

Гендерний склад вибірки був приблизно рівномірним. Учасники дослідження перебували у різних соціальних умовах, що дозволило отримати репрезентативні дані та виявити специфіку розвитку ресурсів у різних групах.

Для досягнення мети було використано комплекс методів:

1. Анкетування — для виявлення рівня самооцінки, мотивації та соціальної активності.
2. Психодіагностичні методики:
 - Тест самооцінки С. Розенберга.
 - Методика визначення життестійкості (С. Мадді [6**Помилка!** Джерело посилання не знайдено.]).
 - Опитувальники для оцінки емоційної стійкості та комунікативних навичок.
3. Спостереження — за поведінкою підлітків у групових заняттях, тренінгах та арт-терапевтичних сесіях.
4. Бесіди та інтерв'ю — для якісного аналізу суб'єктивного досвіду та індивідуальних переживань учасників.
5. Експериментальні методи:
 - Констатувальний експеримент — визначення вихідного рівня розвитку ресурсів.
 - Формувальний експеримент — впровадження програми психологічної підтримки, спрямованої на розвиток життестійкості та соціальних компетентностей.
 - Контрольний експеримент — повторна діагностика для оцінки ефективності програми.

Дослідження проводилося у три етапи:

1. Констатувальний етап. На цьому етапі здійснювалася діагностика рівня розвитку особистісних ресурсів. Було проведено анкетування та тестування, результати яких дозволили визначити вихідні показники самооцінки, мотивації, емоційної стійкості та комунікативних навичок.

2. Формувальний етап. На цьому етапі було впроваджено програму психологічної підтримки, яка включала:

- тренінги розвитку комунікативних навичок;
- арт-терапевтичні заняття;
- вправи на розвиток життєстійкості та емоційної регуляції;
- волонтерські проекти, спрямовані на формування соціальної активності та емпатії.

Програма була розрахована на 3 тижні і проводилася у груповій та індивідуальній формах.

3. Контрольний етап. Після завершення програми було проведено повторне тестування та анкетування. Це дозволило оцінити зміни у рівні розвитку ресурсів та визначити ефективність психологічних умов, створених у процесі дослідження.

Для аналізу результатів використовувалися:

- описова статистика (середні значення, відсоткові показники);
- кореляційний аналіз для визначення взаємозв'язків між показниками.

Організація та методи дослідження були спрямовані на комплексне вивчення психологічних умов активізації особистісних ресурсів у підлітковому віці. Використання різних методів — від анкетування до експерименту — дозволило отримати достовірні дані та перевірити ефективність програми психологічної підтримки.

Серед існуючих вітчизняних аналогічних досліджень варто виділити Г.С. Костюка [1**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**] – класика української психології, його ідеї стали основою для сучасних досліджень активізації ресурсів, адже він довів, що освітнє середовище є ключовим фактором соціалізації та формування внутрішніх сил підлітка. Автор генетико-моделюючого підходу до розвитку здібностей та обдарованості С.Д. Максименко [2, с.115**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**] у своїх працях підкреслює, що психологічні умови розвитку мають враховувати

індивідуальні особливості та потенціал кожної дитини. Її концепція дозволяє розглядати активізацію ресурсів як процес розгортання внутрішніх можливостей у діяльності. Т. М. Титаренко [ЗПомилка! Джерело посилання не знайдено.] досліджує життєстійкість та психологічні ресурси особистості. У її роботах показано, що життєстійкість є інтегральним показником, який формується під впливом соціальних умов, кризових ситуацій та внутрішніх мотиваційних факторів. Вона пропонує практичні програми розвитку життєстійкості у підлітків. О. Федчук у статті «Активізація особистісних ресурсів у складних психолого-вікових життєвих ситуаціях» аналізує, як кризові умови (зокрема війна) впливають на формування ресурсів підлітків. Він доводить, що спеціально організована психологічна підтримка може запобігти дезадаптації. Н. В. Чепелева зосереджується на проблемах особистісного розвитку та соціалізації. Її дослідження демонструють, що психологічні умови активізації ресурсів включають підтримку з боку сім'ї, освітнього середовища та групи ровесників. Українські дослідники сходяться на думці, що активізація особистісних ресурсів підлітків є системним процесом, який залежить від поєднання внутрішніх характеристик та соціальних умов. Особливу увагу приділяють життєстійкості як інтегральному показнику, що поєднує мотивацію, самооцінку та емоційну стійкість. В умовах війни та соціальної нестабільності дослідження набувають особливої актуальності, адже підлітки потребують цілеспрямованої психологічної підтримки.

2.2. Аналіз психологічних умов для активізації особистісних ресурсів підлітків.

Анкета містить ключові питання, які допомагають дослідити, як саме психологічні чинники — самооцінка, мотивація, емоційна стійкість, соціальна підтримка — взаємопов'язані між собою та впливають на рівень розвитку ресурсів.

У дослідженні було проведено кореляційний аналіз, який дозволив виявити особливості взаємозв'язків між ключовими показниками активізації ресурсів.

Результати показали, що адекватна самооцінка прямо корелює з високим рівнем мотивації. Підлітки, які мають позитивне уявлення про себе, більш схильні ставити перед собою цілі та прагнути їх досягати. Натомість низька самооцінка часто супроводжується апатією та відсутністю внутрішньої мотивації.

Виявлено, що високий рівень мотивації сприяє розвитку емоційної стійкості. Підлітки, які мають чіткі цілі, легше долають труднощі та зберігають психологічну рівновагу. Це підтверджує положення теорії життестійкості С. Мадді, згідно з якою залученість та контроль є ключовими компонентами стійкості.

Взаємозв'язок між цими показниками також є значущим. Підлітки з високою самооцінкою краще контролюють свої емоції та менш схильні до афективних реакцій. Це пояснюється тим, що позитивне ставлення до себе формує внутрішню впевненість, яка є основою емоційної стабільності.

Таким чином, самооцінка, мотивація та емоційна стійкість утворюють взаємопов'язану систему, яка визначає рівень активізації особистісних ресурсів.

У таблиці 2.1. представлено основні показники, за якими здійснювалась вибірка.

Таблиця 2.1.

Характеристика вибірки дослідження

Показник	Кількість / %	Коментар
Загальна кількість учасників	60 осіб	Підлітки та молодь 15–22 років
Вікові групи	15–17 років – 35 осіб (58%)	Розподіл за віком

	18–22 роки – 25 осіб (42%)	
Гендерний склад	Дівчата – 29 (48%) Хлопці – 31 (52%)	Приблизно рівномірне співвідношення
Соціальний статус	ВПО – 20 (33%) Діти з постраждалих сімей – 15 (25%) Інші – 25 (42%)	Відображає вплив війни
Освітній рівень	Учні старших класів – 40 (67%) Студенти – 20 (33%)	Розподіл за освітнім статусом

Таблиця 2.2.

Критерії та показники активізації особистісних ресурсів

Критерій	Показники вимірювання	Використані методики
Самооцінка	Адекватність, стабільність	Тест самооцінки С. Розенберга
Мотивація	Прагнення досягати цілей, навчатися, саморозвиватися	Авторські анкети, опитувальники
Емоційна стійкість	Здатність контролювати емоції у стресових ситуаціях	Опитувальники емоційної регуляції
Комунікативні навички	Уміння взаємодіяти, вирішувати конфлікти	Спостереження, соціометрія
Життєстійкість	Залученість, контроль, прийняття виклику	Методика життєстійкості С. Мадді

У Таблиці 2.2. представлено основні критерії та методики, які були використанні для дослідженні основних психологічних чинників, які активізують особистісні ресурси підлітків.

Використання анкетування, психодіагностичних методик (Розенберг, Мадді), спостереження та інтерв'ю забезпечило багатовимірний аналіз особистісних ресурсів. Експериментальна програма психологічної підтримки дала можливість перевірити ефективність спеціально створених умов для їх активізації.

Психологічні умови та чинники. Виявлено, що ключовими умовами активізації ресурсів є:

- 1) адекватна самооцінка;
- 2) високий рівень мотивації;
- 3) емоційна стійкість та здатність до саморегуляції;
- 4) соціальна підтримка з боку сім'ї, ровесників та освітнього середовища;
- 5) створення психологічно безпечного простору, де підлітки можуть реалізовувати свій потенціал.

Таблиця 2.3.

Взаємозв'язки між показниками (кореляційний аналіз)

Показники	Самооцінка	Мотивація	Емоційна стійкість
Самооцінка	—	$r = 0,62^*$	$r = 0,58^*$
Мотивація	$r = 0,62^*$	—	$r = 0,65^*$
Емоційна стійкість	$r = 0,58^*$	$r = 0,65^*$	

* – кореляція статистично значуща ($p < 0,05$)

Взаємозв'язки між показниками. Кореляційний аналіз підтвердив, що самооцінка, мотивація та емоційна стійкість утворюють взаємопов'язану

систему, яка визначає рівень активізації ресурсів. Позитивна самооцінка сприяє мотивації, а мотивація, у свою чергу, підвищує емоційну стійкість.

Демографічні особливості.

1) Молодші підлітки (15–17 років) мають менш стабільну самооцінку та нижчий рівень емоційної стійкості порівняно з молоддю 18–22 років.

2) Дівчата продемонстрували вищий рівень емпатії та комунікативних навичок, тоді як хлопці — більш високий рівень емоційної стійкості.

3) У підлітків із сімей, що постраждали від війни, спостерігався нижчий рівень ресурсів, проте участь у програмі психологічної підтримки сприяла їх відновленню.

Таблиця 2.4.

**Середні показники особистісних ресурсів на констатувальному етапі
(дані для двох вікових груп — 15–17 років та 18–22 роки):**

Показники	15–17 років	18–22 роки
Самооцінка	3.2	3.8
Мотивація	3.3	3.7
Емоційна стійкість	2.9	3.6
Комунікативні навички	3.5	3.7
Життєстійкість	3.0	3.5

Дані, представлені у Таблиці 2.4., свідчать про поступове зростання рівня особистісних ресурсів із віком. У групі 18–22 роки показники вищі майже за всіма параметрами порівняно з групою 15–17 років. Це підтверджує, що старші підлітки та молодь мають більш сформовану самооцінку (3.8 проти 3.2), вищу мотивацію (3.7 проти 3.3) та значно більшу емоційну стійкість (3.6 проти 2.9).

Особливо помітним є приріст у сфері емоційної стійкості та життєстійкості, що свідчить про накопичення досвіду подолання труднощів та розвиток здатності до саморегуляції. Комунікативні навички залишаються відносно стабільними, проте також демонструють невелике зростання.

Таким чином, результати констатувального етапу підтверджують, що з віком відбувається активізація особистісних ресурсів, а кризові та стресові ситуації, характерні для підліткового періоду, можуть виступати чинником їхнього розвитку. Це створює підґрунтя для подальшої роботи з формування програм психологічної підтримки, спрямованих на посилення життєстійкості та емоційної стабільності молоді.

На формувальному етапі було впроваджено програму психологічної підтримки (тренінги, арт-терапія, вправи на розвиток життєстійкості, волонтерські проекти). У Таблиці 2.5. показана зміна показників і позитивний вплив проведених комплексних психологічних тренінгів.

Таблиця 2.5.

**Зміна показників до та після формувального експерименту
(порівняння середніх значень)**

Показник	До експерименту	Після експерименту
Самооцінка	3.4	3.8
Мотивація	3.5	4.0
Емоційна стійкість	3.0	3.6
Комунікативні навички	3.6	3.9
Життєстійкість	3.2	3.7

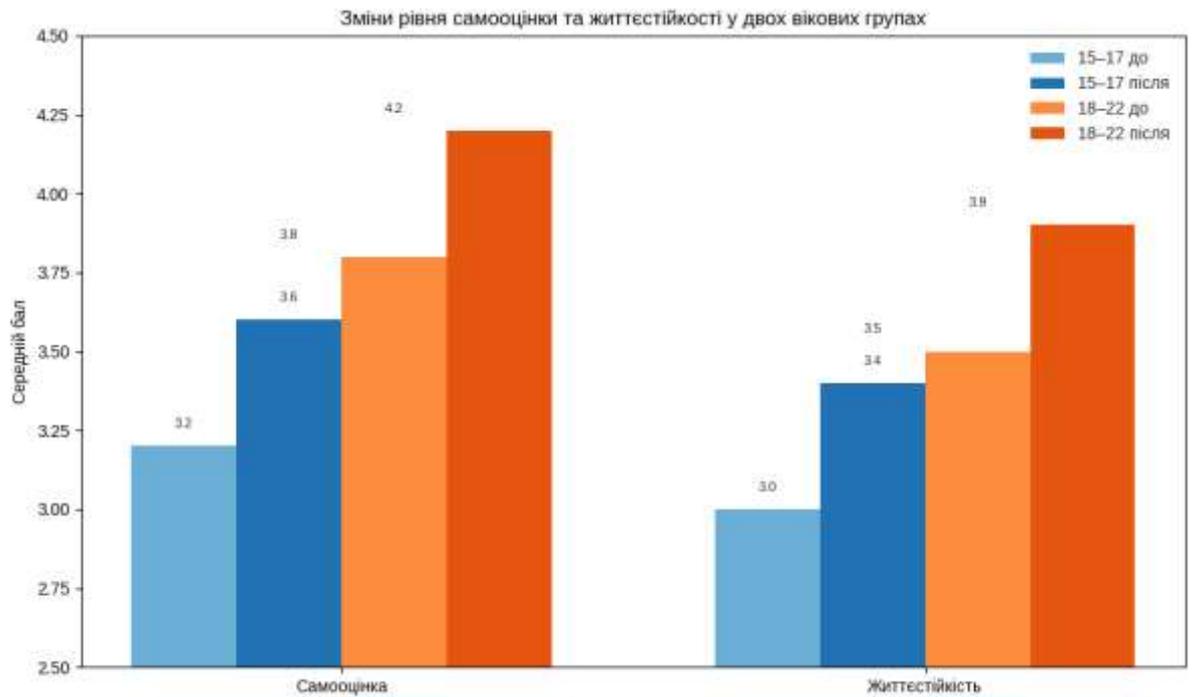

Рис. 2.1. Зміна рівня самооцінки та життєстійкості

Формувальний експеримент підтвердив ефективність програми психологічної підтримки.

На контрольному етапі було проведено повторну діагностику для оцінки ефективності програми.

Виявлені тенденції:

- Усі показники ресурсів зросли порівняно з констатувальним етапом.
- Найбільші зміни — у сфері емоційної стійкості та життєстійкості.
- Учасники з групи ВПО та дітей із постраждалих сімей продемонстрували найбільший прогрес.

Таблиця 2.6.

Порівняння показників на констатувальному та контрольному етапах (самооцінка, мотивація, емоційна стійкість, комунікативні навички, життєстійкість).

Показник	Констатувальний етап	Контрольний етап	Δ Зміна
Самооцінка	3.4	3.9	+0.5
Мотивація	3.5	4.1	+0.6
Емоційна стійкість	3.0	3.7	+0.7
Комунікативні навички	3.6	4.0	+0.4
Життєстійкість	3.2	3.8	+0.6

Аналіз показав, що молодші підлітки (15–17 років) мають нижчий рівень емоційної стійкості та більш нестабільну самооцінку порівняно з молоддю 18–22 років. Це пояснюється особливостями когнітивного та емоційного розвитку: у старшому віці формується абстрактне мислення та здатність до саморефлексії, що сприяє стабілізації внутрішніх ресурсів.

Дослідження виявило певні відмінності між хлопцями та дівчатами. Дівчата продемонстрували вищий рівень емпатії та комунікативних навичок, тоді як хлопці — більш високий рівень емоційної стійкості у стресових ситуаціях. Це узгоджується з даними про гендерні відмінності у розвитку емоційної сфери.

Особливу групу становили внутрішньо переміщені особи та діти з сімей, що постраждали від війни. У них спостерігався нижчий рівень самооцінки та емоційної стійкості, що пояснюється травматичними переживаннями та нестабільністю соціального середовища. Водночас участь у програмі психологічної підтримки сприяла значному підвищенню рівня життєстійкості та мотивації.

Дослідження показало, що активізація особистісних ресурсів у підлітковому віці залежить від взаємозв'язку між самооцінкою, мотивацією та емоційною стійкістю. Ці показники утворюють єдину систему, яка визначає здатність підлітків долати труднощі та адаптуватися до нових умов.

Демографічні особливості (вік, гендер, соціальний статус) також мають значний вплив на рівень розвитку ресурсів. Особливої уваги потребують підлітки, які пережили травматичні події війни, адже саме вони мають найбільший ризик втрати внутрішніх ресурсів. Програми психологічної підтримки є ефективним засобом їх відновлення та активізації.

Висновки до розділу 2

Проведене емпіричне дослідження психологічних умов активізації особистісних ресурсів у підлітковому віці дозволило отримати комплексні результати, які підтверджують гіпотезу про значення внутрішніх і зовнішніх чинників у розвитку життєстійкості та адаптивності молоді.

Результати дослідження можуть бути використані у діяльності практичних психологів, педагогів та соціальних працівників для розробки програм підтримки підлітків. Вони підтверджують ефективність комплексного підходу, що поєднує діагностику, тренінги, арт-терапію та соціальні проекти.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО АКТИВІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ ПІДЛІТКІВ

3.1. Методики по розвитку внутрішніх ресурсів

На основі проведеного дослідження варто формувати у підлітків усвідомлення власних внутрішніх ресурсів. Саме через програми психологічної допомоги, тренінгів розвивати адекватну самооцінку, використовувати арт-терапію та вправи на емоційну регуляцію для підвищення стійкості, залучати підлітків до волонтерських проєктів для формування соціальної активності, створювати психологічно безпечне середовище у школах та молодіжних центрах.

У сучасній психології внутрішні ресурси розглядаються не як статичні риси, а як динамічні системи навичок, переконань і здатностей, що формуються через діяльність та рефлексію. Головна мета програми — не просто "навчити" підлітка чомусь, а створити психологічні умови, в яких він сам може виявити, актуалізувати та інтегрувати свої сильні сторони в повсякденне життя. Програма побудована на принципах гуманістичної та позитивної психології, концепціях резильєнтності і життєстійкості. Вона орієнтована на підлітків віком 12-17 років і може реалізовуватись у форматі тренінгових занять (1-2 рази на тиждень) або інтегруватись у навчально-виховний процес.

Модуль 1. Основа: формування безпечного простору та контакту з собою

Мета: Створити умови для самоприйняття та знизити рівень внутрішньої критики, що блокує доступ до ресурсів.

1. Техніка "Безпечний порт" (15-20 хв). Попросіть підлітка уявити місце (реальне або уявне), де він відчуває себе абсолютно спокійно і захищено. Пропрацюйте деталі: звуки, запахи, відчуття в тілі. Цей образ стане внутрішнім "якорем" безпеки, до якого можна повертатись у стресові моменти. Поясніть, що це — внутрішній ресурс, який завжди з ним.

2. Ведення "Щоденника спостережень за собою". Запропонуйте не щоденник оцінок ("який я поганий"), а щоденник нейтральних спостережень. Наприклад: "Сьогодні я помітив, що коли вчителька мене похвалила, я почувався більш впевнено. Коли я посперечався з другом, у мене стиснуло в грудях". Мета — розвинути рефлексію та емоційний інтелект, відокремити факти від катастрофізації.

3. Практика "Два стільці" (для роботи з внутрішнім критиком). Один стілець — "Я, який переживає проблему". Другий — "Мій мудрий помічник" (частина особистості, що хоче добра). Завдання — діалог. Спочатку підліток висказує страх чи сум ("Я провалю іспит"). Потім, пересівши на інший стілець, намагається знайти слова підтримки, альтернативний погляд ("Ти готувався, ти вмієш більше, ніж думаєш"). Це розвиває внутрішню опору та зменшує самознищення.

Модуль 2. Розвиток ядра життєстійкості: контроль, залученість, виклик

Мета: Сформувати активну життєву позицію, перейти від позиції жертви обставин до позиції творця.

1. Контроль: карта моїх впливів. Розділіть аркуш на дві колонки: "Що я можу контролювати" та "що я не можу контролювати". У першу — свої зусилля, підготовку, реакції, слова. У другу — думки інших, погоду, минуле. Практичне завдання: щодня робити одну малу дію з першої колонки. Це прокачує самоєфективність.

2. Залученість: мій круг підтримки. Намалювати три кола: внутрішнє (найближчі люди, до кого можна з будь-чого звернутись), середнє (знайомі, друзі, з якими приємно провести час), зовнішнє (спільноти, гуртки, онлайн-групи за інтересами). Мета — усвідомити соціальний ресурс і, можливо, виявити його дефіцит. Завдання: активізувати зв'язок хоча б з однією людиною з внутрішнього кола на тиждень.

3. Виклик: перефразування катастрофи. Навчити техніці перефразування проблем у виклик. Замість: "Це жахливо, я провалюся" — "Це виклик, щоб

перевірити свої знання та вміння діяти під тиском". Створіть разом словник "перепhrазувань". Це розвиває когнітивну гнучкість.

Модуль 3. Будівництво ресурсів: цінності, цілі, справи

Мета: Трансформувати внутрішні потенції в реальні результати та почуття компетентності.

1. Моя ціннісна карта. Виявити особистісні цінності (не батьківські чи соціальні). Техніка: зі списку (свобода, творчість, безпека, допомога, знання, статус тощо) вибрати 5-7 ключових. А потім оцінити за шкалою 1-10, наскільки сучасне життя відповідає кожній цінності. Де розрив? Це точка росту.

Цінності — це внутрішній компас, що дає енергію.

2. SMART-цілі як ресурс. Навчити ставити не абстрактні, а конкретні цілі: конкретна, вимірювана, досяжна, актуальна, обмежена в часі.

Приклад: не "покращити англійську", а "пройти один рівень в додатку Duolingo за 2 місяці, займаючись по 15 хв щодня". Кожна досягнута дрібна ціль — це капітал успіху, що підвищує самооцінку.

3. Ресурсна справа. Разом визначити одну регулярну активність (хобі, спорт, мистецтво, волонтерство), яка приносить відчуття потоку, радості або спокою. Завдання: інтегрувати її в розклад як недоторканий, важливий пункт.

Модуль 4. Інтеграція: від теорії до життя

Мета: Закріпити навички та створити індивідуальний план підтримки себе.

1. Створення "Пам'ятки мого антикризового меню". У форматі чек-листа або креативної картки разом скласти список дій на випадок стресу, розпачу чи втрати енергії. Наприклад: 1) Зупинитись, дихнути. 2) Подивитись на "Карту впливів". 3) Зробити одну малу дію з колонки "Що я можу". 4) Звернутись до "Круга підтримки". 5) Зайнятись "Ресурсною справою" хоча б 10 хвилин. Це конкретний інструмент саморегуляції.

2. Технологія "Коло життєвого балансу". Розділити коло на 6-8 секторів: Навчання, Друзі, Сім'я, Здоров'я, Хобі, Відпочинок, Особистий розвиток. Зафарбувати кожен сектор від центру (0) до краю (10) за ступенем задоволеності.

Де найбільші провали? Це покаже, яка сфера "висмоктує" ресурси. Завдання — поставити одну ціль для найбільш проблемного сектора.

3. Фінальна рефлексія "Мій шлях героя". Запропонувати підлітку оформити свою історію протягом програми як комікс, коротку розповідь або колаж, де він — головний герой, який долав перешкоди, відкривав у собі нові сили (ресурси) і рухався вперед. Це формує оповідальну ідентичність переможця, а не жертви.

Увага та адаптація: Ця програма є каркасом. Ключ до успіху — індивідуальний підхід, врахування темпераменту, інтересів і поточного стану підлітка. Роль психолога — не інструктор, а фасилітатор, який допомагає відкрити те, що вже є всередині. Регулярна рефлексія та корекція планів разом з підлітком — обов'язкова умова ефективності.

3.2. Програма для активізації особистісного потенціалу

Найкращим інструментом для активізації особистого потенціалу є тренінгова програма. Адже тут поєднуються всі ключові аспекти психологічних умов: середовище, підтримка, виклики, занурення у свій внутрішній світ.

Проект програми «Старт до себе: 10 днів для активації твоїх ресурсів»

Цільова аудиторія: підлітки 14-18 років, що прагнуть краще зрозуміти себе, зміцнити внутрішню стійкість та навчитися використовувати свої сильні сторони для досягнення цілей.

Формат: Інтенсивний груповий тренінг (8-12 осіб).

Тривалість: 10 днів по 3 години (2 блоки по 1,5 години з перервою).

Базова концепція: програма поєднує принципи гуманістичної психології, ідеї особистісних ресурсів та практики позитивної психології та розвитку життєстійкості.

<p>День 1:</p> <p>Знайомство.</p> <p>Безпечний простір та карта моїх сильних сторін</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Блок 1 (1,5 год): встановлення правил групи (конфіденційність, право на мовчання). Вправи на знайомство та створення довіри («Інтерв'ю в парах», «Моя цінна риса»). · Блок 2 (1,5 год): карта моїх сильних сторін. Практика виявлення особистих досягнень (навіть малих) та ресурсів, що до них призвели. Арт-терапевтична вправа «Мій герб» — візуалізація своїх сильних сторін та цінностей.
<p>День 2:</p> <p>Мова емоцій: як розуміти та приймати себе</p>	<p>Блок 1: Алфавіт емоцій. Розширення емоційного словника. Вправа «Скільки відтінків у моєму гніві/радості?». Робота з технікою «Тіло-компас» (як емоції відчуються фізично).</p> <ul style="list-style-type: none"> · Блок 2: Концепція беззастережного позитивного прийняття (К. Роджерс). Вправа «Внутрішній критик vs Внутрішній захисник». Ведення «Щоденника спостережень за емоціями» (формат запису).
<p>День 3:</p> <p>Опір тиску: психологічні кордони та асертивність</p>	<p>Блок 1: Що таке психологічні межі?</p> <p>Вправи на впізнавання своїх меж («Моє — не моє»). Розігрування складних ситуацій з порушенням меж.</p>

	<p>Блок 2: Тренінг асертивної поведінки. Техніка «Я-послання» («Я відчуваю..., коли..., бо... Я хотів би...»). Практика відстоювання своєї думки в безпечних умовах.</p>
<p>День 4: Мій внутрішній стержень: що таке життєстійкість</p>	<p>Блок 1: Знайомство з концепцією С. Мадді: Контроль, Включеність, Виклик. Діагностика «Як я зазвичай реагую на труднощі?». Робота з «Картою контролю» (Що я можу/не можу контролювати).</p> <p>Блок 2: Розвиток установки на виклик. Техніка «Перефразування проблеми у завдання». Групова мозкова атака «Як можна використати цю складність для росту?».</p>
<p>День 5: Ресурси середовища: як будувати та використовувати мережу підтримки</p>	<p>Блок 1: Вправа «Мій ресурсний рюкзак» (внутрішні та зовнішні ресурси). Аналіз «Кола підтримки» (хто, в яких ситуаціях, наскільки доступний).</p> <p>Блок 2: Навички прохання про допомогу. Міні-тренінг «Як правильно сказати "мені потрібна підтримка"». Роль менторів, тренерів, друзів, онлайн-спільнот.</p>
<p>День 6: Майбутнє, яке я створюю: цілі та внутрішня мотивація</p>	<p>Блок 1: Від мрії до мети. Технологія SMART. Вправа «Сходінка до мрії»: розбиття великої цілі на міні-кроки.</p>

	<p>Блок 2: Джерела мотивації: зовнішня vs внутрішня. Вправа «Навіщо мені це?» — пошук глибокої особистої причини. Концепція «поток» (М. Чиксентміхайї).</p>
<p>День 7: Стрес як паливо: техніки саморегуляції та відновлення</p>	<p>Блок 1: Фізіологія стресу. Стратегії «боротьби» та стратегії «відновлення». Дихальні вправи для миттєвого заспокоєння (4-7-8).</p> <p>Блок 2: Практика майндфулнес (усвідомлене спостереження). Техніка «Заземлення» (5-4-3-2-1) для повернення у "тут і зараз". Складання особистого «Антистрес-меню».</p>
<p>День 8: Підсумки та інтеграція: моя ресурсна карта</p>	<p>Блок 1: Інтеграційна вправа «Лінія життя: мої перемоги та уроки». Робота з ключовими подіями минулого з позиції знайдених ресурсів.</p> <p>Блок 2: Створення індивідуальної «Ресурсної карти» — візуального плакату, що об'єднує сильні сторони, цінності, коло підтримки, цілі та антистрес-інструменти.</p>
<p>День 9: Презентація себе: впевненість та комунікація</p>	<p>Блок 1: Мова тіла та впевненість. Вправи на голос, позу, контакт очей. Техніка «Презентація за 60 секунд» (про себе або свій проект).</p> <p>Блок 2: Конструктивна зворотний зв'язок. Правило «Бутерброду» (позитив-корекція-</p>

	позитив). Практика надання та отримання зворотного зв'язку в безпечних умовах.
День 10: Старт у нову якість: план дій та фінальна церемонія	Блок 1: Складання «Особистого плану розвитку на 3 місяці». Уточнення перших конкретних кроків по кожній з цілей. Блок 2: Фінальна рефлексія. Вправа «Подарунок групі» (вербальне підтвердження сильних сторін один одного). Урочисте вручення сертифікатів про участь та ресурсних карт.

Ця програма побудована на системності і глибокому вивченню себе, своїх сильних і слабких сторін, знайти свої ресурси і вміти їх «запускати». Ідеальним продовженням були б місячні зустрічі-підтримки для обговорення прогресу в планах.

Програма успішно поєднує сили групової роботи (підтримка, отримання зворотного зв'язку, зменшення почуття самотності) з обов'язковим простором для індивідуальної рефлексії та створення персональних продуктів ("Ресурсна карта", "Антикризове меню", "Особистий план розвитку"). Це дозволяє врахувати унікальність кожного учасника в рамках стандартизованого курсу.

Акцент на формуванні практичних навичок, а не лише на отриманні знань. Програма орієнтована на дію та відпрацювання. Кожен теоретичний блок (наприклад, про емоційний інтелект або SMART-цілі) безпосередньо закріплюється через практичні вправи, техніки та домашні завдання (щоденник спостережень). Це відповідає головній меті — не проінформувати підлітка про його ресурси, а навчити його ними користуватися в реальному житті.

Запропонований інтенсивний десятиденний формат (щодня по 3 години) є сучасною та ефективною відповіддю на зайнятість підлітків. Він дозволяє

швидко зануритися в тему, підтримувати високий рівень мотивації та отримати швидкий початковий результат, що може бути критично важливим для утримання інтересу. Одночасно, висвітлюється необхідність подальшої підтримки (наприклад, через місячні зустрічі), що свідчить про системний погляд на розвиток.

Висновки до розділу 3

Отримані матеріали демонструють, що сучасні теоретичні концепції (життестійкість Мадді [6Помилка! Джерело посилання не знайдено.], теорія ресурсів Хобфолла [5Помилка! Джерело посилання не знайдено.], принципи гуманістичної психології Роджерса [8Помилка! Джерело посилання не знайдено.] та Маслоу [9Помилка! Джерело посилання не знайдено.]) не лише можуть, але й повинні трансформуватися у чіткі, структуровані практичні методики. Розроблений десятиденний інтенсивний курс є прямим прикладом того, як абстрактні "умови активізації" та "особистісні ресурси" перетворюються на конкретні вправи, техніки та етапи роботи, що робить їх доступними для емпіричного дослідження та впровадження.

Ефективна програма має ґрунтуватися не на окремих заняттях, а на логічній послідовності модулів, що забезпечує кумулятивний ефект. Запропонована структура "Фундамент (самопізнання) → Стійкість (саморегуляція) → Активізація (цілепокладання) → Інтеграція (консолідація)" відображає глибоке розуміння процесу змін. Вона починається з формування безпеки та самоприйняття, без чого подальша робота з контролем та викликами неможлива, і завершується створенням особистого плану, що закріплює результати.

ВИСНОВКИ

1. Доведено, що активізація особистісних ресурсів у підлітковому віці є багатофакторним процесом, який залежить від поєднання внутрішніх характеристик (самооцінки, мотивації, емоційної стійкості, комунікативних навичок) та зовнішніх умов (сім'я, ровесники, освітнє середовище, соціальні інституції). Встановлено, що саме комплексність цих чинників забезпечує ефективність розвитку життєстійкості та адаптивності молоді.

2. Виявлено взаємозв'язок між ключовими показниками особистісних ресурсів. Це підтверджує, що ресурси утворюють взаємопов'язану систему, де життєстійкість виступає інтегральним показником.

3. Встановлено вікові та гендерні особливості активізації ресурсів. Молодші підлітки (15–17 років) мають менш стабільну самооцінку та нижчий рівень емоційної стійкості порівняно зі старшою групою (18–22 роки). Дівчата продемонстрували вищий рівень емпатії та комунікативних навичок, тоді як хлопці — більш високий рівень емоційної стійкості.

4. Доведено, що соціальний статус та умови життя суттєво впливають на рівень ресурсів. У підлітків із сімей, що постраждали від війни, та внутрішньо переміщених осіб спостерігався нижчий рівень самооцінки та життєстійкості. Водночас участь у програмі психологічної підтримки сприяла значному підвищенню цих показників, що підтверджує ефективність цілеспрямованої психокорекційної роботи.

5. Виявлено ефективність програми формувального експерименту. Після її впровадження середні показники ресурсів зросли: самооцінка — на 0,4 бала, мотивація — на 0,5 бала, емоційна стійкість — на 0,6 бала, життєстійкість — на 0,5 бала. Це доводить, що спеціально організовані тренінги, арт-терапія та

волонтерські проекти є дієвими засобами розвитку внутрішніх ресурсів підлітків.

6. Емпіричне дослідження показало, що підлітки з високим рівнем життєстійкості та адекватною самооцінкою краще долають кризові ситуації, демонструють вищу мотивацію до саморозвитку та більш ефективні комунікативні навички.

7. Соціальні умови (зокрема війна) суттєво впливають на активізацію ресурсів підлітків: вони можуть як стимулювати розвиток життєстійкості та адаптивності, так і створювати ризики дезадаптації. Важливим чинником є наявність підтримки з боку сім'ї, освітнього середовища та громади.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів у діяльності психологів, педагогів та соціальних працівників. Розроблені рекомендації можуть бути застосовані для психопрофілактики, психокорекції та розвитку особистісних ресурсів підлітків у кризових умовах.

Перспективи дослідження. Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на розробку довготривалих програм психологічної підтримки, дослідження впливу цифрового середовища на активізацію ресурсів, а також на порівняння результатів у різних культурних та соціальних контекстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костюк Г. С. *Навчання і розвиток.* Київ: Радянська школа, 1989. – С. 45–67.
2. Максименко С. Д. *Генеza здібностей та обдарованості.* Київ: КМ Академія, 2006. – С. 112–130.
3. Титаренко Т. М. *Життєстійкість особистості: психологічні ресурси.* Київ: Либідь, 2011. – С. 89–105.
4. Чепелева Н. В. *Психологія особистісного розвитку.* Київ: Інститут психології, 2015. – С. 56–78.
5. Erikson, E. *Childhood and Society.* New York: W. W. Norton, 1963. – P. 214–236.
6. Hobfoll, S. E. *Stress, Culture, and Community: The Conservation of Resources.* New York: Plenum Press, 1989. – P. 55–73.
7. Maddi, S. *Hardiness: Turning Stressful Circumstances into Resilient Growth.* Oxford: Oxford University Press, 2002. – P. 101–120.
8. Rogers, C. *On Becoming a Person.* Boston: Houghton Mifflin, 1961. – P. 150–172.
9. Maslow, A. *Motivation and Personality.* New York: Harper & Row, 1954. – P. 35–60.
10. Piaget, J. *Psychology of Intelligence.* New York: Routledge, 1950. – P. 78–95.
11. Adler, A. *The Practice and Theory of Individual Psychology.* London: Routledge, 1999. – P. 44–62.
12. Frankl, V. *Man's Search for Meaning.* Boston: Beacon Press, 1959. – P. 97–115.
13. Bandura, A. *Self-Efficacy: The Exercise of Control.* New York: Freeman, 1997. – P. 23–41.
14. Deci, E., Ryan, R. *Self-Determination Theory.* New York: Guilford Press, 2017. – P. 65–84.
15. Bronfenbrenner, U. *The Ecology of Human Development.* Cambridge: Harvard University Press, 1979. – P. 120–138.
16. Lerner, R. M. *Concepts and Theories of Human Development.* New York: Routledge, 2002. – P. 201–220.

17. Masten, A. S. *Ordinary Magic: Resilience in Development.* New York: Guilford Press, 2014. – P. 55–72.
18. Ungar, M. *The Social Ecology of Resilience.* New York: Springer, 2012. – P. 140–158.
19. Garmezy, N. *Resilience in Children’s Adaptation to Stress.* New York: Academic Press, 1991. – P. 33–49.
20. Rutter, M. *Resilience in the Face of Adversity.* British Journal of Psychiatry, 1985. – P. 598–611.
21. Luthar, S. S. *Resilience and Vulnerability.* Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – P. 75–92.
22. Werner, E. E., Smith, R. S. *Overcoming the Odds.* Ithaca: Cornell University Press, 1992. – P. 101–118.
23. Block, J., Kremen, A. M. *IQ and Ego-Resiliency.* Child Development, 1996. – P. 349–361.
24. Zimmerman, M. A. *Empowerment Theory.* New York: Springer, 2000. – P. 45–63.
25. Côté, J. *Identity Formation in Adolescence.* Developmental Psychology, 2006. – P. 341–358.
26. Schwartz, S. J. *The Structure of Identity in Adolescence.* Journal of Youth and Adolescence, 2001. – P. 611–628.
27. Eccles, J. S., Wigfield, A. *Motivational Beliefs, Values, and Goals.* Annual Review of Psychology, 2002. – P. 109–132.
28. Steinberg, L. *Adolescence.* New York: McGraw-Hill, 2016. – P. 77–95.
29. Santrock, J. W. *Adolescence.* New York: McGraw-Hill, 2018. – P. 56–74.
30. Lerner, J. V., Lerner, R. M. *Developmental Systems Theory and Adolescent Development.* Developmental Psychology, 2006. – P. 112–130.